

Holzbachová, Ivana

[Poršněv [Poršnev], B.F. O načale čelovečeskoj istorii: (problemy paleopsichologii)]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1976, vol. 25, iss. B23, pp. 176-177

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107260>

Access Date: 09. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

momenty tvoří těžší kniha i pokud jde o rozsah. Rozboru možností nenáboženské filozofie dějin bylo ponecháno málo místa a snad proto je jen náznakový a místy i povrchní. Z náročného programu, který si vytkl, splnil Callot pouze první část. Splnění druhé se snad dočkáme v jeho další knize.

Ivana Holzbachová

B. F. Poršněv: O začátku čelovečeskoj istorii; Mysl, Moskva 1974, 487 s.

Téma posmrtně vydaného díla známého sovětského badatele v oblasti historie, politické ekonomie feudalismu a sociální psychologie nepřekvapilo snad jen ty, kteří pozorně sledovali všechna Poršněvova vystoupení v odborném tisku a na vědeckých konferencích. A přece Poršněv sám označil problém antropogeneze a problematiku „paleopsychologie“ za otázky, které byly základní náplní jeho vědeckého výzkumu. Jeho poslední kniha nám umožňuje vidět v člověku, jehož široký vědecký přehled byl už předem znám, muže téměř encyklopedických znalostí, alespoň v oboru humanitních věd, muže vybaveného schopnostmi velké vědecké syntézy a zobecnění. Tyto schopnosti jsme mohli vycítit už v díle Francija, Anglijskaja revolucija i jevropeskaja politika v seredine XVII veka (1970), v němž podal návrh synchronního přístupu k některým základním otázkám evropské a světové historie. V díle, které bylo jeho dílem celoživotním a které už neměl čas dokončit, se tato schopnost projevuje v návrhu řešení základní problematiky vědy o člověku a společnosti, a to jak jako umění znovu formulovat otázky tak, aby mohly být impulsem ke smysluplnějším odpovědím, tak jako schopnost sloučit poznatky přírodních a společenských věd. Toto dílo je předmětem této recenze.

Knihla je rozdělena do sedmi kapitol: Analýza pojmu počátek historie, Myšlenka opočlověka během sta let, Fenomén lidské řeči, Útlumová dominanta, Imitace a interdike, Na prahu neoantropů, Geneze řeči—myšlení: sugesce a diplastie.

Poršněv vychází z kritiky evolucionismu a z filozofického předpokladu základní odlišnosti mezi člověkem (*Homo sapiens*) a jeho živočišnými předky. Jako základ pro tuto hypotézu mu slouží Marxův výklad práce. Vyzvojuje z něj možnost dělit práci na práci instinktivní a uvědomělou: teprve uvědomělá práce, které jsou vlastní všechny základní charakteristiky, které určil Marx (uvědomělost, existence pracovního prostředku a pracovního předmětu), je prací skutečně lidskou.

Člověk je tedy člověkem až tehdy, kdy koná uvědomělou práci, kdy se u něho objevují první „výrobní vztahy“, když mluví a myslí. Přitom „mluvení“ má zpočátku za úkol pouze působit na příslušníky téhož druhu, aby konali nebo nekonali určitou činnost. Teprve později se k tomuto úkolu připojuje funkce poznávací a informační, tj. myšlení v obvyklém slova smyslu.

Poršněv tak přehodnocuje význam vztahů člověka a přírodního prostředí, tj. vztahu člověka a výrobního nástroje a vztahů lidí navzájem. Při vzniku člověka je třeba podle jeho názoru klást hlavní důraz především na vytváření určitých mezilidských vztahů. (V této souvislosti modifikuje obvyklé představy o prvobytné hordě.)

Pěstní klín je podle Poršněva skutečně lidským výrobním nástrojem až v okamžiku, kdy se jeho forma vyvíjí natolik rychle, že její změny nemohou být vysvětlovány změnami v přírodním prostředí. V tomto okamžiku, který nastává koncem pozdního paleolitu nebo dokonce na přechodu k neolitu, je také dokončen biologický vývoj člověka. Místo lidských orgánů se začínají vyvíjet nástroje.

Tak Poršněv redukuje dobu trvání lidstva v pravém slova smyslu na dobu existence člověka rozumného, tj. na 25 až 40 tisíc let. V souladu s tím navrhuje podstatné změny v klasifikaci primátů: uvnitř řádu primátů rozeznává čeleď Pongidae, Troglodytidae (*Australopithecus*, *Archeantropos*, *Paleoantropos*, *Gigantopithecus* a *Megantropos*) a Homínidae, která obsahuje pouze jeden rod — *Homo sapiens* (fossilis a moderní). „Taxonomický stupeň čeledi je pro ně zdůvodněn obrovským biologickým významem takového novotvaru, jako jsou orgány a funkce druhé signální soustavy“ (s. 104).

Příslušníky čeledi Troglodytidae tedy Poršněv považuje za zvířata a kamenné nástroje nalezené v blízkosti jejich kosterních pozůstatků hodnotí v podstatě stejně jako jiné neorganické předměty, které používají jiné druhy zvířat, např. ptáci když dělají svá hnízda apod. Přináší množství materiálu, jímž se snaží dokázat, že tito primáti nepostupovali při výrobě a používání svých nástrojů v podstatě jinak než

nižší živočichové, že tedy vykonávali pouze instinktivní práci. Velmi přesvědčivé je jeho tvrzení, že vývoj kamenných nástrojů lze až do pozdního paleolitu vysvětlovat změnami přírodního prostředí, v němž troglodytidé žili. Základem celého jeho výkladu je myšlenka, že lidská historie je progresivně se zrychlujícím procesem a může tedy začínat až tam, kde tempo vývoje člověka předstihuje obvyklé tempo biologické evoluce.

Převážná část Poršněvovy knihy je věnována problému vzniku druhé signální soustavy. V této souvislosti zdůrazňuje pojem útluhu jako specifické energeticky náročné aktivity, která umožňuje organismu soustředit svou činnost do jednotlivých center. S útlumem je úzce spojena činnost druhé signální soustavy, kterou Poršněv chápe jako „stimulování takových činností jedince, které nejsou diktovány jeho vlastní senzoricou sférou... Druhá signální soustava pramení v pohybové sféře (a v souladu s tím v čelních lalocích), protože má především tlumit tyto přímé podněty a činy, aby je bylo možno zaměřit činy, které nevyžaduje slovná sféra individuálního organismu“ (s. 122–123). „Vzájemné působení lidí – ve sféře druhé signální soustavy – se skládá ze dvou hlavních úrovní: vlivové a informační, přičemž první se opět dělí na první fázi – zakazovací a druhou – sugestivní. Tuto poslední fázi lze poznávat především prostřednictvím studia »stinu«, neoddělitelného souputníka sugesce – kontragesce“ (195–196).

Poršněv na základě morfologického studia kosterních zbytků troglodytidů a fosilních hominidů, pokusů se zvířaty a zkušeností z psychopatologie studuje krok za krokem vznik jednotlivých úrovní činnosti druhé signální soustavy u člověka a jeho předchůdců. Přitom v souladu se svou hypotézou, že zejména řeč sloužila nejprve výlučně jako nástroj vlivu na druhé a teprve později získala informační funkci, sleduje zároveň proces vznikání prvních pevnějších lidských společenství z nestálých a pohyblivých skupin troglodytidů.

Celá Poršněvova kniha je nesena snahou nahradit myšlenku pozvolného vývoje myšlenkou dialektického skoku. Nejsem si však jista, zda se přes množství důkazů a nesporně zajímavých myšlenek, které ve své knize přinesl, Poršněvovi podařilo tento cíl splnit. „Dialektický skok“ se v jeho díle jeví spíše jako posunutí hranice vzniku člověka směrem k moderní době na jedné straně a myšlenka obrovského zrychlení vývoje předchůdce člověka těsně před vznikem *Homo sapiens* na straně druhé. Určitou nepřesvědčivost a nejasnost těchto myšlenek lze jistě připsat na vrub skutečnosti, že Poršněv už neměl příležitost provést poslední redakci svého díla (zemřel roku 1972). Jeho myšlenky jsou ostatně natolik závažné, že nemohou nevyvolat živou diskusi, která samá bude nejlepším oceněním jeho života a práce.

Ivana Holzbachová

Iohannis Milicii de Cremsir: Tres sermones synodales; ed. Vilém Herold a Milan Mráz. Ústav pro filozofii a sociologii, Academia, Praha 1974, 152 s., ruské a německé résumé, 8 fotografických reprodukcí.

V roce 1974, kdy mezi světová kulturní výročí zařadilo UNESCO i šestisté výročí úmrtí českého předchůdce reformace Jana Milíče z Kroměříže, vydali pracovníci Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV V. Herold a M. Mráz tři Milíčova synodální kazání. Edice kteréhokoliv spisku tohoto českého myslitele a bojovníka je rozhodně nejdůstojnějším a nejzáslužnějším příspěvkem k oslavám. Milíčovo dílo je totiž dosud téměř nevydáno a kromě toho je edice vždy svým způsobem pracnější než samostatná, byť jakkoli objemná a původní stať. Je tedy třeba uvítat i skutečnost, že se objevují pro období česko-latinské středověké literatury zase nová editorská jména (V. Herold už prokázal nejen dobré předpoklady, ale znalost a zběhllost v této práci vydáním spisu *De vero et falso* Stanislava ze Znojma).

Nadto v Milíčových projevech, jež edice přinesla, se skutečně odrážejí autorovy myšlenky a celé jeho reformní dílo: všechny tři jsou až útočně kritické – místy máme dojem, jako bychom četli Husa nebo dokonce některého z jeho radikálních pokračovatelů. V celku díla Milíčova chybějí ony závěry, které přinesla až další desetiletí, ovšem, jak ukazují vydavatelé v předmluvě (s. 23), implicitně a v zárodečné podobě jsou u Milíče obsaženy postuláty nejméně tři ze čtyř pražských artykulů z roku 1420, v nichž je formulován program rozvinutého husitismu.

V úvodní stati (s. 7–25) mluví její editoři stručně o Milíčově životě, zevrubněji